

NDỤ NA ỌRỤ ỤMỤAKA N'EZINAULỌ

Site N'AKA

Dr. Dom-Anyanwu Ngozi

College of languages and Comm. Arts Education

Lagos State University of Education

Oto/Ijanikin, lagos state

+2348084805494 ngoizidom@gmail.com

Na

Asogwa, Chijioke

College of Languages and Comm Arts Education

Lagos State University of Education

Oto/Ijanikin, Lagos State

+2349076643730 seechijioke67@gmail.com

Ụmịedemede

Ederede a lebara anya na ndụ na ọrụ ụmụaka n'ezinaulọ. Mbunuuiche nchọcha bụ ka e nye ụmụaka ọndụ na ugwu tosiri ha, ka nne na nna mata ọrụ dịrị ha n'ebe ụmụaka ha nọ, ka gọmentị ala Naijiria nwee ike nye ụmụaka agumakwukwọ n'efu. Nchọcha a gbasoro usoro nkọwa ngwa e jiri nweta ihe e jiri rụọ bụ ajujuonụ interview na nlere anya (observation). Ebe e jiri mee nchọcha buochichi me obodo kosefe di na steeti legoosi, Naijiria. Ode tulere akwukwọ ndi ozọ dere bu ndi metutara edemede a. Emechiri Ederede a site narijo ndi gọmentị etiti na nke ime obodo tinyere ndi onu na-eru n'okwu ka ha nye aka gbochie ọrụ di iche iche ụmụaka na-arụ n'obodo Naijiria ma

kwalitekwa agumakwukwọ n'etu ụmụaka n'obodo Naijiria dika o di n'obodo ndi mba ozo. Mmuba onuoguguumụaka ndi na-azu ahia n'okpro ụzọ na Naijiria aburula ihe na-atụ egwu. Pasent di mfe na chi-square buuzo nnyocha data ejiri ruoruru na omumu a. Nchocha a choputara na amatachaghi ihe egwu di n'igba umuaka n'etiti umuaka ndio metutara di obere. Nnyocha e mere gosiri na oru ndi nne na nna na onuogugu ezinaulo ha nwere metutara agwa umuaka na-akpa n'ebe a na-amu ihe. Omumu ihe a na-atu aro ka mmemme mmuta siri ike na nnukwu ntaramahuhu nke ndi na-anya umuaka, ezigbo ntinye aka na nke goomentị, agumakwukwọ n'efu na nke mmanye na ogu siri ike megide mbelata ida ogbenye na mmemme mkpochapu nke goomentị. A tulere ihe o putara ime ihe ndi a.

Okpurukpu Okwu: Ndu, oru, Umuaka, Ezinaulo

Abstract

This study looked into the lives and work of the Children in the family. The main objectives of the study include; giving the children their normal position in the family, from the parents to know their responsibilities where the children are, for the government to give the children free education. The study adopted descriptive survey design. The research instruments used for this study were oral interview and observational schedule. The scope of the study was Kosofe Local Government area of Lagos State. Simple percentage and chi-square were used for data analysis. Related literature were

analysed by the researchers. The findings of the study include; the number of children suffering from hawking is unknown. The number of children in a family is one of the causes of hawking, poverty is also one of the causes and this leads to poor performance in school. This study recommends capital punishment for parents sending their children for hawking and to those men that sleep with the children while hawking. Government should introduce free education.

Key words: Live, work, children, family

Mmalite

Ezinaulo bu otu ndi mmadu jikotara onu (site n'omumu a ma ama), mmekorita (site n'alumdi na nwunye), ma o bu ebe obibi/gosi oriri (mmekorita okike). Ndi otu ezi-na-ulo ahụ gunyere di ma o bu nwunye, nne na nna, umunne nwaanyi, umunne nwaanyi, umu nwoke na umu nwaanyi. Ndi otu ezi-na-ulo ahụ gunyere nne na nna ochie, nwanne nne, nwanne nna, umunne nna, umu nwanne, umunne nwaanyi na ndi ogo nwanne.

N'otutu obodo, ezinaulo bu ulo oru bu isi maka mmekorita umuaka. Dika isi zuo umu, anthropologies n'ozuzu nkewa ezinaulo nzuko matrifocal (nne na umu ya), conjugal (di, nwunye ya na umu), na-akpokwa ya nuclear ezinaulo; avuncular (dika omumaatu, nne na nna ochie, nwanne nwoke, nwanne nwaanyi na umu ya) ma o bu ezinaulo nke ndi nne na nna na umu ha na ndi otu ezinaulo ndi ozo na-ebiko. Dika otu maka

mmekorita mmadu na ibe ya, ezinaulo bu nyocha maka ndi oka mmuta gbasara mmadu na ndi oka mmuta mmekorita ohanaze. A na-achikwa mmeko nwoke na nwaanyi n'etiti ndi otu site n'iwu gbasara idina nwoke na nwaanyi bu nke a na-ewere dika ihe mgbochi.

Iji ghotu ndu umuaka na-ebi ma na-arụ orụ n'okporo áma, anyi kwesiri ichoputa banyere ndu na orụ umuaka na omenaala o bula. E nwere ufodu eziokwu ndi Africa na-emetuta umuaka no na kontinent n'agbanyeghi omenaala ha, onodu ala ma o bu onodu mmekorita ohanaze na akunauba. Na nke mbu, umuaka na ndi na-eto eto sitere n'ihe kariri okara nke onu ogugu nke otutu mba Africa na nke a nwere mmetuta maka nkesa ihe onwunwe na maka mkpebi iwu. Ihe jikoro ya na ihe gbasara igwe mmadu a bu nhubaanya na mwepu di ukwu di na usoro ulo akwukwo nke otutu mba ya na-enweghi n'ozuzu nke inye nlekota umuaka maka ndi nne na-arụ orụ n'obodo mepere emepe, ha abuo nwere ike buru nnukwu ihe na-akpata ya bu okporo áma. Umuntakiri no n'obodo mepere emepe na-agbasi mbọ ike kwa ubochi na mgba maka ilanari na ihe onwunwe (Ebigbo, 1989:131). Nnyocha onodu nke mmeto umuaka na nleghara anya na Naijiria, nke e mere site n'akwukwo akuko, choputara na igbahapu umuaka, mmeto mmekohu, ileghara umuaka anya, ino nkiti, itoro mmadu na ikwa egbe bu udi mmeto umuaka kachasi ama (Ebigbo, 1989: 131).

A na-ahụ mmetọ ụmụaka dịka akụkụ nke ihe omume ọha mmadụ ma ọ bụ ọnọdụ ndị ọzọ, kama ibụ ihe n'onwe ya. Ya mere mmetọ nwoke na nwaanyị n'ike, dịka ọmụmaatụ, abughị otu ụdị kama a kpọturu aha n'ime akauntụ a metụtara ya na ọrụ ụmụaka. Enweghị nkọwa a na-anakwere maka okwu 'irụ ọrụ nwa', mana ọ na-ezo aka na mmeso ojọọ nke nne na nna ya ma ọ bụ okenye ọ bụla ọzọ na-eme nwata. Edu & Edu (1999:4007) kọwara mmetọ ụmụaka dịka ụma kpachaara anya meso nwatakiri. Omume ojọọ dī otú ahụ, dịka ha si kwuo, nwere ike igunye omume nke ọrụ (mmegbu) na nkwasị (nleghara anya). Otu n'ime ụkpụrụ bụ isi nke nkwekọrita mba ụwa maka ikike nwata bụ na a ga-echebe nwa ọ bụla pụọ na ụdị mmegbu ọ bụla, mmeso ojọọ ma ọ bụ mmeso ojọọ, gunyere ọrụ ụmụaka, itoro na ire ere (UNICEF, 2000). Dị ka UNICEF si kwuo, irigbu nwatakiri ọrụ putara iwere onye na-erubeghị afọ iri na ise (15) n'ọrụ na ikwu ya obere ụgwọ ọnwá kacha nta. A na-eme ka ụmụaka na-azụ ahia na-arụ ọrụ dịka ndị na-azụ ahia na obere ndị ahia, ndị ariri, ndị na-asa ụgbọ ala, ndị nduzi ụgbọ ala, ndị ọrụ ụgbọ na / ma ọ bụ ndị na-azụ ehi (UNICEF 1997). A na-eji ụmụaka eme ihe dịka ndị ọgbara ọhụrụ, ndị ariri na ndị nduzi ụgbọala juru ebe niile n'ime ime obodo. Ụdị ọrụ ụmụaka ndị ọzọ kacha njọ gunyere igba n'okporo ámá, izu ọgwụ ojọọ, izu anụ ulọ. Ụmụaka ndị ahụ na-ejiri ike na-arịọ ariri n'okporo ámá na-ekwo ekwo na nzuzo (nke a bụ usoro ndị na-apunara mmadụ ihe na ndị ohi na-eme ka ụmuntakiri na-esi n'ime obere mbanye banye. Ebe

ha na-arụ ọrụ), igba akwuna ụmụaka, omume igba ohu, ọ kachasi n'ụlọ ọrụ iku azụ, igba ohu n'ụlọ ụmụaka, nrigbu ụmụaka n'ọrụ ogbunigwe na igba ohu.

Ihe na-akwalite ọrụ ụmụaka gunyere ida ogbenye, nrigbu ndị okenye na nhoro nke ụmụaka n'ihu amaghi ama, na ihe ndi ozọ. Nsogbu nke iru ụmụaka n'ọrụ na-agbasa n'okike. Obodo ndi di n'ebe odida anyanwu na-ahụ ndi na-arụ ọrụ ụmụaka di ka ndi na-ata ahuhu site na nsogbu uche na nke oria, ebe n'ime oha mmadu Africa, a na-ewere ya di ka usoro izulite usoro okike. A na-ahuta ọrụ ụmụaka di ka nsogbu ohanaze na mpaghara Africa na Naijiria karisia. Na Naijiria, onu ogugu nke mmeto ụmụaka na ikwa ụmụaka ewerewo oke egwu na egwu. Ha gara n'ihu kwuo na n'ime obodo Ibadan, Ondo na Ogun, o bu ihe na-eme kwa ubochi ihu ụmụaka na-erubeghi afo iri na anọ, ngwa ahia na-ere ahia na ngwa ahia ndi ozọ n'akuku okporo uzọ. N'ihu ya, nchoputa a na-emetuta nsogbu ahụ. Anyi tulere ihe ndi na-achoputa ihe na-eme n'okporo ama hawking; mmetuta ndi na-akpata site na nsogbu nke ikwu n'okporo ama na-atu aro ufodu ngwota iji jide nsogbu ahụ.

Etimografi Nke Kosofe Lokaal Gọmentị Nke Steeti Legọsi

Ochichi ime obodo Kosofe di na etiti Lagos steeti. O nwere ndi bi na ya sitere n'akuku niile nke mba ahụ. O bu ebe azumahia nwere ihe foro nke nta ka

ọ bụrụ okporo ámá ọ bụla nwere otu ebe a na-ere ihe. O nwere oke ala n'ebe ugwu ya na ọchịchị ime obodo Mushin, n'ebe ọwụwa anyanwụ ya na Somolu ya na ndịda ya na Surulere. Ọchịchị ime obodo Kosofe bụ akụkụ nke ọchịchị ime obodo Ikeja oge ochie. A kpurụ ya dị ka mpaghara n'afọ 1954 na oke ya ruo n'ọchịchị ime obodo Shomolu dị ugbo a. Ikosi bụ nnukwu obodo ọzọ dị na ime obodo Iosofe na steeti Legos. Ụzọ awara awara Lagos-Ibadan na-eje ozi dị ka akwara na-ejikọta Lagos na mpaghara ndị ọzọ nke obodo ahụ. Ụzọ Lagos-Ikordu ga-esikwa na Lagos si Jibowu gawa Ikorodu.

All Saints Anglican Church nke Dayosis Lagos nke ụka Naijiria guzo n'akụkụ okporo ụzọ Lagos-Ibadan. Obodo asaa nke mejupụtara Kosofe toro ntọala afọ 515 gara aga site n'aka Ania Ejo, nwa nwoke nke asaa nke Akanbiogun an Ile Prince and warrior onye mgbe ahụ bi na Waye quarters na Ota, hapurū ikwaga maka ala na-amaghị nwoke. Ụmụ amaala bụ ndị Awori nke agbūrū ndị Yoruba ma būrūkwa ndị ụlọogwu n'ụzọ dị iriba ama na ndị udo. Akụkọ ọdịnaala na-ekwu na aha Kosofe bụ ụdị dị mkpirikpi nke okwu 'Kosi Kosi' nke na-ezo aka n'okwu ndị mbụ biri na ndị ọbịa. Ha bụ ndị ọrụ ugbo.

Onye mbụ eze ọdịnaala nke Kosofe nke oge a bụ Oba Adegboyega Taiwo (Akeja Oniyanru). O jigidere onyeisi oche tupu nhazi na echichi nke Oba Bashiru Olountoyin Saliu, bụ Oba nke

Oworonsshonkio. Mkpá obodo Aworí a mere ka e kee Kosofe/Ikosi-Iheri LCDA, na-etinye aka n'ímata ọ̀nụ̀ọ̀gụ̀gụ̀ na uru akụ̀naụ̀ba nke Ikosi. Obas nke Ikosi, ya mere bụ́ onye isi ọchị́chị́ nke ala Kosofe. Ọ́ bụ́ Oba Samuel Alamu Kihinde Onikosi (edun-arodadi) nọchiri ya na Tuzdee Julai 24, 2007.

Nkwupụta nke nsogbu ahụ

Ọ́ bụ́ ezie na ịzụ ụmụaka nwere ike itinye aka n'uto akụ̀naụ̀ba na mmepe, Otú ọ́ dị́, ihe ize ndụ́ ndị́ a na-ejikọ́ta na-adabere n'akụkụ́ dị́ mma nke akụ̀naụ̀ba ya. Ihe ize ndụ́ dị́ka ihe mberede ụgboala, idina mmadụ́ n'ike, ịtoro mmadụ́, ipunara mmadụ́ ihe, mmekọ́ nwoke na nwaanyị́ na itinye ụmụaka aka n'ohi na omume ndị́ ọzọ́ na-emegide ọ́ha mmadụ́ dị́ oke ileghara anya. Igba egwu ụmụaka na-ekpughe nwatakiri ahụ́ n'ọtụtụ́ ihe egwú dị́ ka mwakpo mmekọ́ahụ́, nleghara anya na egwu ntaramahụ́hụ́ maka ikwu okwú dị́ ka e gosiputara n'elu.

Nsonaazụ́ nke omume ndị́ a na-ebutekarị́ afọ́ ime achọ́ghị́, ọ́rị́a a na-ebute site ná mmekọ́ahụ́, nsogbu uche na mwepu nke nta nke nta na mmekọ́rị́ta dị́ mma na nwoke na nwaanyị́ na-abughị́ nwoke ma ọ́ bụ́ nwaanyị́ (UNICEF, 2000). Oloko (1989) kwuru na igba ọsọ́ n'okporo ámá na-ekpughe ụmụ́ nwoke na ụmụ́ nwaanyị́ n'ihe egwu nke ndị́ wayo na ndị́ na-egbu ọchụ́ n'ezie na-ebute n'ihì adighị́ ike ha n'oge awa egwu egwu. Ha na-anọkarị́ n'ihe egwu nke onwe, ọ́nọdụ́ siri ike na nke ize ndụ́ dị́ ka igho

ihe mgbaru ọsọ dị mfe nke ndị na-eri anụ mgbaasi (ndị na-egbu ememe) n'agbanyeghi na goọmentị etiti na ndị na-abughị ndị goọmentị mere mgbalị dị iche iche iji kwusị usoro a, dika imeputa egwuregwu ụmụaka obodo, ike nke Child Right Bill na 2005 site na National Assembly na ụdi ike site ụfọdụ steeti, emebeghi ka omume na-aga n'ihu.

Ajuju nyocha

Ndị na-esonụ bụ okwu ajuju onụ anyị siri n'ebumnobi nke omumụ ihe. Ha bụ ajuju nnyocha nke omumụ a zara.

1. Kedu ihe bụ isi n'ihe na-ebute ngwa ngwa ụmụaka?
2. Kedu ihe ọ putara site n'igbu ụmụaka?
3. Kedu usoro a choputara nke e nwere ike itinye n'orụ iji kwusị igbu ụmụaka?

Nyochaa akwụkwọ ndị e metụtara

Naijiria bụ obodo ndị isi ojii kacha n'Africa. Dika ngukọ e mere n'oge na-adibeghi anya, e deko ọnụ ọgụgụ mmadụ dị nde mmadụ 150. A na-ekwu na onye ọ bụla n'ime ndị Africa anọ bụ onye Naijiria. E nwere agburu dị iche iche, mana ebo atọ bụ isi mejuputara otutu ndị mmadụ: Igbo nọ n'owuwa Anyanwu, ndị Yoruba na odida anyanwu na ndị Hausa na mgbago ugwu. Naijiria na-ebute ụzọ n'ichoputa odinihu Africa, ma n'okwa uwa na mpaghara. N'agbanyeghi na e nyere akunauba akunauba na ubara akụ mmadụ, Naijiria

emepụtabeghi nkànaụzụ dī mkpa, ụlọ ọrụ mmepụta ihe, ọrụ nchikwa na ndorondoro ọchịchị iji chikọta akụ ya ọnyị na ọnyị akunauba dī mma iji lekọta mkpa ndị bụ isi nke ndị bi na ya. N'ihia ya, ida ogbenye na ọnyị ibi ndụ siri ike juru ebe niile, na-emetuta ụmụaka karịsịa. Mba ahụ na-eche ọgba aghara ọhànaeze ihu, esemokwu omenaala na mmeputa ngwa ngwa ngwa ngwa na mmetuta mgbalị na ọdida ọdida anyanwụ. Ụmụaka nọ n'obodo mepere emepe na-ejide ngwa ngwa na mgba kwa ụbọchị maka nlanarị na uru ihe onwunwe. N'ebe ọwụwa anyanwụ na n'ebe ọdida anyanwụ nke Naijiria, ụmụaka nwere ike iga ụlọ akwụkwọ n'ututu ma ọ bụ n'ehihie na ngwa egbe na-abughị oge akwụkwọ, n'agbanyeghi na e nwere ụfọdụ ụmụaka na-azụ ahia n'okporo ámá ụbọchị dum. Ego ha na-enweta na-enyere ezinaulọ ha aka ma ọ bụ ụlọ obibi ha ego ma ọ bụ kwuo ụgwọ ụlọ akwụkwọ ha. A gbanyeghi na otutu ụmụaka Naijiria ga-alaghachi n'ụlọ na njedebe nke ụbọchị, ọnyị ọgugu na-eto eto gụnyere ụmụ agboghọ, na-eri nri n'okporo ụzọ.

Igba ụmụ nwoke na ụmụ agboghọ na-eme ihe juru ebe niile ma ndị nne na nna ghotara nke oma na omume ahụ nwere ihe egwu nye ụmụaka. Dị ka (Nzewi 1988:45) siri kwuo, nnyocha e mere n'usoro nke okwu ikpe e metoro ụmụaka n'ime obodo atọ dī na Naijiria gosiri na 60% metutara ụmụ agboghọ ndị na-erubeghi afọ iri na abuo. Mmegbu mere n'okwa atọ: ikpughe n'ike n'ike nke nwoke na nwaanyị, ikpughe mkpali genital na igba

akaebe ndi okenye n'omume mmekọahụ. A chọputara na igba egbe bu isi ihe butere mmeto ato a. Nwoke nwere ike irata umu agboghọ ndi na-anya ugboala site n'izuta ngwa ahia ha niile ma nye ha otutu ego na mgbakwunye na nke a ma o bu na ha nwere ike kwuo ha ugwo oru. E nwere ike igosi umu agboghọ ndi a foto ndi gba oto na magazin ma o bu ihe nkiri vidio ndi gba oto (Ebigbo na Abaga, 1990: 312). Ebe o bu na a chupuru umu agboghọ site n'ida ogbenye site n'ulo, na-ere ihe site n'ulo ruo n'ulo, nne na nna ha na-enwe obi oto inata ego nke nwere ike na oge ufođu di mkpa maka ilanari ulo (Ebigbo, 1988: 211). Umu agboghọ na-amuta icho onwe ha mma kwa ubochi iji dota mmasi ma malite itu anya ikwa egbe. Nne na nna enweghi ike itinye aka n'ih na umu agboghọ na-ezobe njiko ha nzuzo n'ih mkpari oha mmadu megide mkparita uka mmekọahụ (Obiako, 1986:110).

Ihe na-ebute Mbughari Ahia N'ogbe

Mmuba di iriba ama nke oru umuaka na izu ahia okporo ama na Naijiria nwere ike isi na o bu otutu ihe. Mmuba onu ogugu ndi mmadu ngwa ngwa nke otutu mba ndi na-emepe emepe, onu ogugu di elu nke enweghi oru, onu ihe oriri, ugwo oru, iwu na onodu oru jogburu onwe ya esonyela n'ihe omume nke izu ahia okporo uzo na oru umuaka ka umuaka na-agbali inyere ezinaulo ha aka na ikwado ezinaulo ha. Isi ihe na-emeto umuaka bu akunauba. E jikotara nke a na ida ogbenye. Igba ngwa ahia na ngwa ahia nri n'okporo uzo na ogige

ugboala bu ụzọ akunauba na-esi enweta ego, ma ọ bu nne na nna ma ọ bu mmasị ụmụaka na-akwado. Nkwenkwe omenaala n'imeso nwatakiri ahụ bụkwa ihe ọzọ na-emetọ ụmụaka dika a na-ahụ ụmụaka dika ihe onwunwe nke nne na nna ha (Fawole et al., 2003). Ihe ọzọ na-akpata ya bu ime ihe ike a na-eme nwatakiri n'ihi mmetuta nke nne ma ọ bu nna ma ọ bu onye nlekota na amaghị ihe. E kwuputala otutu ihe kpata ya dika ihe na-ebute ụmụaka igba n'okporo ụzọ. Ihe ndi a gunyere ida ogbenye, onu ahia di elu nke ndu, enweghi nkwa, arumoru ulo akwukwo na-adighi mma, nne na nna naani ya, nnukwu ezinaulo, nrugide ndi ogo, onodu ulo dara ogbenye, enweghi nlekota nne na nna, ndi nne na nna enweghi oru, nrugide nne na nna, mmezu nke ulo akwukwo dara ogbenye.

N'okpuru oru na Naijiria emeela ka inye oru odimma ohanaze di ka agumakwukwo, ahuike, mmiri na ume o bughị naani na e zughi oke, ma di oke onu, si otu ahụ na-akwalite patent iji malite oru ụmụaka na nrigbu. N'ihi ya, ufodu ndi nne na nna na ndi nlekota Naijiria na-emegbu umu ha site n'igba n'okporo ama iji kwado ego ezinaulo na-agba ume n'ihi na o di mma maka ndi na-azuta mkpa ha mgbe ha no n'okporo ụzọ, ogige ugboala, ulo oru na ebe azumahia. Ahaghi nhata n'usoro di ka ihe na-akpata igbu ụmụaka, ida ogbenye na ahaghi nhata di ka isi ihe na-ebute igba n'okporo ama na iru oru ụmụaka. Na-ekwuputa ihe kpata ya bu onodu akunauba na-adighi mma, enweghi

orụ, nnukwu ezumike, enweghị orụ na ndụ adighi mma. Kwusiri ike n'ebe a na-edekari ida ogbenye di ka ukpuru na-akpata imanye umuaka ibanye n'orụ, enweghị orụ ohanaze n'ulo, enweghị ezigbo ulo, ezughi ezu nri na nlekota ahuike, ama ama na-amanye ndi nne na nna ka ha ziga umu ha n'okporo ama na-agba chaa chaa.

Orụ umuaka

Umuaka ndi nwere obere ohere, gunyere umuaka na-enweghị ezinaulo ma o bu ndi na-enweghị ebe obibi bu ndi kachasi emetuta oria mmekorita ohanaze. Ihe mgbochi akunauba na-amanyekwa ndi mmadu icho akunauba n'agbanyeghi ihe o gafu iji mebie umu ha.

N'arumuaka yiri nke ahụ, Crosson (2008:161), ruru uka na e nwere njiko di n'etiti nne na nna nwere obere ego na mkpa o di ikwanye umuaka n'orụ ka ha wee gbakwunye ego ezinaulo. Echiche a kwadoro Bass (2004), na Binder na Sorgin (1999:223), bu ndi na-ekwu na umuaka nke ezinaulo dara ogbenye na-enyere aka imeputa ego ezinaulo ma kwuo ugwo maka esemokwu akunauba na oha mmadu. N'onodu ndi di otu ahụ, ida ogbenye na-akpata ida ogbenye. Ezinaulo dara ogbenye nwere ohere di ukwu inoro ogbenye ebe o bu na obere ego ezinaulo na-ebunye ha nnukwu ihe egwu nke oria, oke na ngaghari na ohere agumakwukwo. Ya mere, ihe nketa nke ida ogbenye na-esi n'aka nne na nna nye umuaka (UNICEF, 1997). Orụ umuaka bukwa otu n'ime

otutu ngosiputa nke ida ogbenye na pasent 70 nke ezinaulo di na Naijiria, na-enye uzo di mkpa maka ego maka ezinaulo dara ogbenye. Otú Na-ahụ Maka Ndi Oru Na-ahụ Maka Ndi Oru Mba Niile (2006) choputara ihe asato na-ebute oru umuaka na Naijiria. Ndi a bu: mmetuta omenaala, nsogbu akunauba, ugwo mba, iwu, agumakwukwo, enweghi oru, enweghi ike inagide mkpa nke ndi otu ezinaulo, ndu n'okporo ama na ezinaulo naani nne ma o bu nna, choputara ihe ise- ulo, agughi akwukwo, inwe nke izu ahia, enweghi oru/enweghi oru, obere ego na enweghi ike inagide mkpa nke ndi otu ezinaulo, di ka ihe na-egosi oke ida ogbenye n'etiti umu nwaanyi.

E nwere ike isi na o bu umuaka na-arụ oru na izu ahia n'okporo ama n'ihi mmepe obodo na ime ka o di oheru. Hoyano na Keenan (2007:2711) kwuputara na ndi na-esi n'ime obodo na-akwaga obodo mepere emepe na-achọ odinihu ka mma na-enwekari oria na-adi njikere maka ndu obodo, ya mere a na-amanye iji umu ha ma o bu umuaka ndi ozo kwalite onodu akunauba ha. A pukwara ijikota oru umuaka na izu ahia n'okporo ama na ukpuru izu umu na agwa nke ndi nne na nna, maka nzube nke mmekorita, a choro umuaka ka ha ruo oru ulo na oru akunauba (Aderinto, 2000: 112). A na-achoputakwa oru umuaka na izu ahia n'okporo ama na iri elu nke ikeketeorie di ka usoro mmeputa ihe, ebe labnour na-agho ngwa ahia a na-azu na ire. Ya mere, ikere okè n'oru umuaka ji agbamume (Ake, 1981: 251). Nhazi na oru nke ezinaulo na-ekere

oke n'ikpuzi omume na nka umuaka. A ghaghị zulite umuaka ka ha buru ndi na-ahụ maka ohanaze nwere ukpuru, nkwenye na ozuzu kwesiri ekwesị. Iru umuaka n'oru bu ihe iriba ama nke ndakpo ezinaulo na enweghi nhazi. Di ka ihe foduru n'iru umuaka n'oru, odimma umuaka na-emetuta nke oma, ebe o bu na ha na-enwe nsogbu na ihe egwu ndi ozo. A na-amanye ha ibi n'ua ndi toro eto n'ebe ezinaulo ha no.

Mmetuta nke Ibughari ahia umuaka n'okporo uzo

E nwere nkwenkwe na n'okporo ama hawking na-akwadebe umuaka maka okenye, nke a nkwenkwe adighi ewere cognizance nke eziokwu na-eto eto hawkers n'okporo ama na-guru otutu ihe ize ndu sitere na anu ahụ ime ihe ike tom onwu nke wares, ihe ize ndu nke ihe mberede, ohi, itoro mmadu na o buna igbu ochu maka ebumnuche ememe. A na-ekpughere ha maka oke ihu igwe (oke oyi ma o bu okpomoku), nye umu ahuhu na ata anu anu, aguu na ukpo. Nke kachasi na-enye nsogbu, ike kwe, bu ihe ize ndu nke ituru ime na-achoghi na ibute oria ndi a na-ebute site na mmekohu (gunyere HIV). Kathleen (1988:200) ruru uka na oru umuaka na-enwe mmetuta anu ahụ n'ahụ umuaka. Ndi a na-esite n'erighi ihe na-edozi ahụ, oria, mgbakasi akwara site na irusi oru ike, mmeto anu ahụ na mmekohu. (Korbin, 1983:201) na (Malinosky na Hansan, 1993:251) kwubiri na oru umuaka nwere ike ikpata mmeru ahụ n'ahụ umuaka ma mee ka ha

bụrụ ihe na-egbu egbu na usoro a. (Basu na Van, 1998:212) mere mkpesa na ọha mmadụ, ụmụaka nwere ike inwe mmetụta ọjọọ na mmepe mmụta na arụmọrụ ha. Amaghị agughị akwụkwọ, ịga ụlọ akwụkwọ dị ala na ndebanye aha dị ala nwere mmetụta mmepe na arụmọrụ ma ekwuru na ntinye aka na akụnaụba ụmụaka.

Nsogbu ụmụaka na-enweta na ibugharị ahịa n'okporo ụzọ

Nsonaazụ anụ ahụ gụnyere: ihe mberede, mgbasaa nke ọrịa na-efe efe, nsị nri na mkpochi okporo ụzọ. Nsonaazụ akparamaagwa nke igbu ụmụaka n'okporo ámá gụnyere: nchekasi, ike ọgwụgwu, ida mbà n'obi, iwe na ọrịa na-akpata. Mmetụta mmekọrịta ọhanaeze gụnyere: ituru ime na-achoghị, ịgba akwuna, ise siga, ipunara mmadụ ihe, ịgha ụgha na arụmọrụ agụmakwụkwọ dara ogbenye n'etiti ndị ọzọ. Ịgba ọgba aghara n'okporo ámá adighị etinye naanị ndụ ndị na-anya ụgbọ ala, kamakwa nri ndị na-agba egbe na ndị na-azụ ahịa n'ozuzu ha. Mmetọ nwere ike ime site na ikpughe ihe oriri na-enweghị isi nke ikuku, uzuzu, ijiji na unyi. Ụmụaka ndị na-agba n'okporo ámá na-etinye oge ka ukwuu n'èzí ụlọ n'ịchọ ire ngwa ahịa ha. Ọ bughị naanị na ha na-agba egbe n'isi ụtutu kama n'abalị na n'oge ihu igwe siri ike. Ndị nne na nna ma ọ bụ ndị na-elekọta ndị na-elekọta ha na-anabata ụfọdụ ndị na-ere ahịa n'ụlọ mgbe ha na-enweghị ike irite uru n'ahịa ha ma ọ bụ mgbe ha na-enweghị ike ire ere ha. Nke kachasi, ikwọ ụgbọ

mmiri na-emetuta arumoru agumakwukwo nke umuaka. Otutu n'ime ndi na-awaghari awaghari na-akpaghari awa ututu tupu ha aga akwukwo na-abiakari n'ulo akwukwo. Ha anaghi etinye uche na klaasi n'ihike ike ogwugwu na nchekasi. Ihe ndi a na-ebute arumoru agumakwukwo na-adighi mma, nkwa okwu na akparamagwa. Umuaka ndi na-anyanwero nwere ike mechaa ghoo, "umu n'okporo ama ma o bu umu nke okporo ama" mgbe ha na-agbanahu mmegbu nke nne na nna ma o bu onye nlekota, na-ahapu mgbe ahụ ka ha nweta ndu nke onwe ha (Finkelman, 1995: 111). Nsonaazu anu ahụ na ahuike nke umuaka na-ekere okè na mpaghara ahia na oru na Latin America, Eshia na Africa gunyere oria (nsogbu iku ume) mmeru ahụ, ndina n'ike na mmeto, erighi ihe na-edozi ahụ, ipunara ego, mmekpa ahụ ndi uwe ojii na itinye aka na omume ojoo ma o bu ime ihe ojoo. Umuntakiri di otu ahụ nwere ike iche ndi ohi ihu, hie ura nke oma n'ihike ike ogwugwu na ogologo awa n'oru na mkporo n'ulo ndi na-eto eto (Ross, 1996:113).

Umuaka ndi na-anyanwero nwere ike mechaa ghoo, "umu n'okporo ama ma o bu umu nke okporo ama" mgbe ha na-agbanahu mmegbu nke nne na nna ma o bu onye nlekota, na-ahapu mgbe ahụ ka ha nweta ndu nke onwe ha (Finkelman, 1995: 111). Nsonaazu anu ahụ na ahuike nke umuaka na-ekere okè na mpaghara ahia na oru na Latin America, Eshia na Africa gunyere oria (nsogbu iku ume) mmeru ahụ, ndina n'ike na mmeto, erighi ihe na-edozi ahụ, ipunara ego, mmekpa ahụ ndi uwe ojii na itinye aka na omume ojoo ma o bu ime ihe ojoo. Umuntakiri di otu ahụ nwere ike iche ndi ohi ihu, hie ura nke oma n'ihike ike ogwugwu na ogologo awa n'oru na mkporo n'ulo ndi na-eto eto (Ross, 1996:113).

Umuaka ndi na-anyanwero nwere ike mechaa ghoo, "umu n'okporo ama ma o bu umu nke okporo ama" mgbe ha na-agbanahu mmegbu nke nne na nna ma o bu onye nlekota, na-ahapu mgbe ahụ ka ha nweta ndu nke onwe ha (Finkelman, 1995: 111). Nsonaazu anu ahụ na ahuike nke umuaka na-ekere okè na mpaghara ahia na oru na Latin America, Eshia na Africa gunyere oria (nsogbu iku ume) mmeru ahụ, ndina n'ike na mmeto, erighi ihe na-edozi ahụ, ipunara ego, mmekpa ahụ ndi uwe ojii na itinye aka na omume ojoo ma o bu ime ihe ojoo. Umuntakiri di otu ahụ nwere ike iche ndi ohi ihu, hie ura nke oma n'ihike ike ogwugwu na ogologo awa n'oru na mkporo n'ulo ndi na-eto eto (Ross, 1996:113).

ugboala na-enwekarị ụlọ ọrụ na-adighị mma ma na-arugide ha n'uzo na-ezighi ezi itinye aka n'omume ojoo (Hughes, 2009: 211). Ihe a na-emekari na-aputa site na nchikota akwukwo bu na ikwo ugboala n'okporo ama nwere mmetuta na-emeru ahụ maka ahuike umuaka, odimma ohanaze na agumakwukwo. Usoro iwu megide mmeto umuaka n'okpuru iwu Naijiria, E nwere ike kewaa mmadu uzo ano bu: nwa oheru (afọ 1-6), nwatakiri (afọ 7-13), onye na-eto eto (14-17years) na okenye (afọ 14-17) 18 na kari). Agbanyeghi, the Child Right Act 2003 kewapuru onye o bula na-erubeghi afọ 18 dika nwata. N'otu aka ahụ, Convention on the Rights of Child (CRC) na-akowa nwa, "di ka mmadu o bula no n'okpuru afọ 18 ma e wezuga iwu obodo nwa ahụ kwuru na o bughi." Maka ebumnuche nke ọrụ a, a na-akpo nwatakiri ahụ di ka mmadu o bula n'okpuru afọ 18. O di mkpa iburu n'obi na iwu ọrụ, Criminal Code, Penal Code na Constitution of the Federal Republic of Naijiria Constitution (1999), Child Right Act (2003) na Convention on the Rights of the Child (CRC) ga-abu nduzi anyi. n'okpuru usoro iwu a. Dika nkwekorita n'aka nri nke nwata (CRC) nke Naijiria bu onye mbinye aka na ya si kwuo, a na-akowa nwata dika, " mmadu na-erughi afọ iri na asato, ma e wezuga iwu obodo nwata kwuru ihe ozo". Ufodu n'ime ihe ndi di mkpa na mgbakọ ahụ bu ndi a:

- Nwa o bula nwere ikike ibi ndu ya na mmepe nke ahụ na uche.

- Gọọmenti nke mba ndị so na ya aghaghị ihu na a na-akpagbu umuaka.
- Agaghị amanye umuaka ipu ma o bu kewapu ha na nne na nna ha beelusọ site n'iwu nke ulo ikpe.
- Ilekota na nzulite nwata bu oru diiri ndi nne na nna mana steeti ga-enyere ndi nne na nna aka ma kwado ya
- Steeti ga-echebe umuaka puo n'udi mmeto o bula, nleghara anya ma o bu nrigbu.
- A gaghi ama nwa o bula na-erubeghi afo iri na asato ikpe onwu.
- Umuaka ga-enwere onwe ha inu utu omenaala, okpukperechi na asusu ha ma nye ha ohere maka mmemme nturundu.
- Ikike e weputara na mgbakọ ahụ kwesiri ime ka ndi okenye na umuaka mara nke oma; Gọọmenti nke mba ndi otu ga-ebu oru nke ikuziri umu amaala ha ihe gbasara ndokwa nke mgbakọ ahụ.

Ebumnuche nke ikike ndi a bu ihu na a na-enye nwa o bula a muru n'owa n'oge o bu nwata na n'oge ntorobia, ohere zuru oke maka imezu onwe ya, site n'inweta ohere na akurungwa nke na-ekwe nkwa mmepe ahuike na nke nkiti n'akuku niile gbasara ndu mmadu.

Ikike iru oru nke nwatakiri.

Iwu na-achi ikike nwata nwere n'ihe gbasara oru na Naijiria bu iwu ndi oru. Nkeji 59 (b) nke iwu ahụ kwuru na o nweghi onye na-eto eto a gaghi etinye

n'orụ ọ bụla na-emerụ ahụike ya nke dị ize ndụ ma ọ bụ omume rụrụ arụ. Iwu ahụ kwukwara na ọ nweghị nwatakiri na-erubeghi afọ iri na isii ka a ga-etinye n'orụ n'onọdụ ebe ọ na-agaghị ekwe omume ilaghachi kwa ubochi n'ebe nne na nna ya ma ọ bụ ndi nlekota ya bi. Akukụ a machibidoro nwatakiri na-erubeghi afọ 16 iru oru n'okpuru ala ma ọ bụ n'igwe. Ọ na-amachibidokwa ndi na-eto eto iru oru ogologo oge karia awa anọ n'ubochi. Ọ na-etinye ihe mgbochi ndi ozọ na oru nke nwatakiri ma ọ bụ onye na-eto eto n'ugbo mmiri ma ọ bụ ugbo mmiri ma gbochie kpam kpam, oru abali nke ndi na-eto eto. Site na nke a di n'elu, mmadu nwere ike ihu na Iwu Oru anaghi amachibido iru oru umuaka, kama ọ na-etinye ihe mgbochi na ebe, mgbe na otu a ga-esi tinye oru n'orụ. Ikike nke nwatakiri n'okpuru iwu mpu na iwu ntaramahuhu iwu anyi na-eduzi bu iwu mpu di na mpaghara ndida Naijiria na penal code di na mpaghara ugwu Naijiria. Nkeji 300-302 nke koodu mpu ga-adị mkpa maka ntule anyi. Nkeji 300 karisia na-ekwu inter-alia, si: "Ọ bụ oru nke onye ọ bula na-elekota onye ozọ enweghi ike, n'ihia afọ ndu, iwepu ugwo di otu ahụ na onye na-enweghi ike inye onwe ya ihe ndi di mkpa na ndu, ma ọ bụ ugwo ahụ ọ bụ. e mere n'okpuru onye oru nkwekorita ma ọ bụ manye ya n'iwu nke na-ebilite n'ihia omume ọ bula, ma ọ bụ nke iwu kwadoro ma ọ bụ iwu na-akwadoghi, nke onye nwere ugwo di otu ahụ iji nye onye nke ozọ ihe ndi di mkpa nke ndu, ma na-ejide ya na ọ kpata ihe ọ bula na-esi na ya puta. na-ebute ndu ma ọ bụ ahụike nke onye

ozo n'ihì enweghì ike iru oru ahụ." Akukụ ahụ, dī ka akukụ 301 na 302 nke koodu mpụ na-emebi mpụ ma o bụ odida inye nwantakiri ihe ndi di mkpa na ndu ma na-amanye ugwo maka nsonaazu o bula nwere ike ibilite na nkwusi ma o bụ odida di otu ahụ.

Nkeji 301 na-enye maka omumu nke onye o bula bu onye isi ezinaulo, na-elekota nwatakiri na-erubeghi afọ 14, ibu onye otu ezinaulo ya, iji nye ihe ndi di mkpa nke ndu maka nwatakiri di otu ahụ ma jide n'aka inwe nsonaazu nke na-ebute nwa ahụ ma o bụ nwa enweghi enyemaka. Akukụ ndi a bu iji hu na a na-elekota nwatakiri na-elekota onye ozo nke oma. Usoro ntaramahuhu (ngalaba 238) nke koodu ahụ na-emebi obi ojoo n'ebe umuaka no. O na-ekwu na, "onye o bula nke na-elekota ma o bụ na-elekota nwatakiri na-erubeghi afọ 15 ma o bụ onye no n'okwa n'ebe o no, bu onye kpachaara anya megbuo nwatakiri di otu ahụ n'uzo ga-emeru ahụ ike nwa ahụ. ikpe mkpe nke a ga-ata ya mkporo ihe ruru afọ abuo ma o bụ nra ha abuo" ngalaba 275 nke iwu ntaramahuhu na-ata nwa agboghọ na-erubeghi afọ iri na asato ahuhu maka ime omume ruru aru. N'otu aka ahụ, ngalaba 278 nke otu koodu ntaramahuhu na-ata ntaramahuhu izuru na ire onye o bula na-erubeghi afọ 18 maka ebumnuche ruru aru; ebe ngalaba 284 nke akwukwo iwu ntaramahuhu na-ata onye o bula ya na nwa agboghọ na-erubeghi afọ 15=4 nwee mmekọahụ na-enweta ma o bụ na-enwetaghi ikike ya. N'udi yiri nke ahụ, ngalaba 223-225 nke iwu

mpụ mmachi onye ọ bụla na-azụ ahịa n'igba akwuna na-akwado ibufe mmadụ n'ime ma ọ bụ n'èzí Naijiria maka izụ ahịa mmekọahụ ma na-erite uru site na ihe omume ndị metụtara ya. Tụkwasi na nke ahụ, enweghị ike ikpọ nwatakiri ma ọ bụ onye na-eto eto nke na-erubeghị afọ 17 ikpe onwụ n'oge a ga-eme iwu ahụ. Dika a na-ekpe ụmụaka na ndị na-eto eto ikpe n'ụlọ ikpe dị iche iche. Ndị a bụ ụlọ ikpe ụmụaka.

Iwu Naijiria 1999 na ikike nwata

Iwu Naijiria nke Federal Republic of Naijiria akọwapụtaghị ihe dị iche n'etiti itinye iwu nke ya gbasara ụmụaka na ndị okenye. Mana ọ deputara n'okpuru isi nke iv ụfọdụ ikike akpọrọ isi ihe ruuru mmadụ nke bụ ikike na-agaghị ekwe omume nke ụmụ amaala obodo ahụ, ụmụaka na ndị ntorobia gụnyere. Ndị a bụ ikike nnwere onwe onwe onye, ụgwù mmadụ na nnwere onwe pụọ n'ibụ ohu na ita ahụhụ, nnwere onwe nke echiche, echiche, akọ na uche na okpukpe, nkwuputa, mkpakorita na mgbakọ udo, mmeghari, ikpe ziri ezi n'okwu ikpe obodo na nke mpụ, nnwere onwe pụọ na ikpa ókè n'ihì ala. Mmekọahụ, agburu ma ọ bụ agburu, okpukperechi, ndorọ ndorọ ochichi, wdg. ikike ndị e deputara n'elu ka a ghotara ma kwadoro ma African Charter on Human and People's Rights na United Nations Bill of Rights on Civil Rights and Liberties.

Na mgbakwunye na nke a dị n'elu, e nwere ebumnobi bụ isi na ụkpụrụ nduzi nke amụma steeti

e deputara na isi D ngalaba 13-24 nke akwukwo iwu. Nkeji 17 (3f) na-enye karisima, "steeti ga-eduzi amuma ya iji hu na-echebe umuaka, ndi na-eto eto na ndi agadi puo n'erigbu o bua megide nlegbara omume na ihe onwunwe." Nke a na-ekwu kpom kwem maka nchekwa umuaka megide mmegbu n'udi oru umuaka n'udi o bua (Naijirian Constitution 1999).

Ikike nke Nwata

N'okpuru Iwu Right Child's 2003, e deputara otutu ikike umuaka nwere, mana ndi metutara nyocha ahụ kpom kwem bu:

1. Ikike Ikwanyere ugwu: Nkebi nke 11 nke iwu ahụ kwuru na nwatakiri o bua nwere ikike ikwanyere ugwu nke onye ya na ya mere, o dighi nwa n'ime ihe ndi ozọ a ga-ejide n'aka ohu ma o bu ohu. Nwa o bua nwere ikike nlekota na nchekwa nne na nna, o nweghikwa nwa a ga-ekewapu na nne na nna ya megide ochicho nwa ahụ.
2. Ikike inweta agumakwukwo: Nkeji 15 kwuru na nwatakiri o bua nwere ikike inweta agumakwukwo n'efu, mmanye na nke zuru uwa onu ma o dikaria ala ruo agumakwukwo sekondri nke obere.
3. E nwere m ikike ka ekpughere ya na ogwu ojoo
4. Nchedo megide ndoti: O nweghi onye ga-ewepu ma o bu kpuru nwatakiri n'ulonga iwu kwadoro.
5. Nchedo megide oru umuaka: Nkebi nke 26 nke

iwu ahụ kwuru na ọ nweghi nwatakiri a ga-akwagide n'orụ mmanye ma ọ bu nrigbu ma ọ bu were ya ruo oru n'onodu ọ bula ma e wezuga oru omume ulo.

6. Nchedo megide izuru ihe, ire ere, irio aririo na igba akwuna: Nkeji 38 megidere izuru, ire, iwere ma ọ bu ime ihe n'ime nwatakiri. a gaghi eji nwatakiri mee ihe maka irio aririo ebere, ikwa iko nri, ndi na-ario aririo, igba akwuna, oru ulo ma ọ bu mmekọahụ ma ọ bu nzube ọ bula megidere iwu ma ọ bu omume ruru aru ma ọ bu igba ohu ma ọ bu izu ahia ma ọ bu igba ohu.

7. Nchedo megide mmeto mmeko nwoke na nwaanyi: Nkeji 29 kwuru na ọ nweghi onye ga-enwe mmekọahụ na nwata. Mmejọ di otu ahụ bu idina mmadu n'ike, a ga-ama ya ikpe maka iga mkporo ruo ndu.

8. Agbanyeghi, akuku kachasi mkpa nke Iwu ahụ n'omumu ihe anyi bu: Nchedo megide oru umuaka, izu ahia, ire ere, irio aririo na igba akwuna. Akuku abuo a na-ekwu okwu n'okpuru nyocha a.

Usoro iwu nyochara ya mere, gosiputara n'uzo doro anya na, ndi nne na nna na ndi ochichi nke mba ọ bula ga-echebe ma na-elekota umuaka. Ha bu ndi mmadu na-enweghi enyemaka, yabu a ga-enweriri ike iji uzọ niile enyere ha aka.

Nyocha data

Ejiri ngwa komputa Statistical Package for Social Sciences (SPSS) hazie data enwetara n'ohia. A na-enyocha data ahụ site na iji ugboro na usoro pasent na usoro nchikota obe. Onye nyocha

jiri usoro Chi-Square nwalee echiche ndị ahụ.
 Ekwuru usoro a n'okpuru:

$$X^2 = \frac{\sum (O_i - E_i)^2}{e}$$

Ebe:

1= ugboro ugboro hụrụ

e = ugboro ole a tụtụ anya

Σ = nchịkọta

Iwu: Nabata H1. (Ntughari echiche ọzọ) mgbe X^2 gbakoro kariiri X^2 tabuled. Ma ọ bughị ya, nabata H0 (echiche efu)

Okwu gbasara ụkpụrụ

Dika ndi na-eme nchoputa na-elekota mmadu bu ndi na-ejide onwe ha iji chebe mmasi nke ndi na-aza ajuju, anyi weere na anyi ghotara okwu ndi di na ụkpụrụ omume nyocha. Onye nyocha ahụ choro nkwenye nke ndi zara ajuju tupu o malite nyocha. Ndi zara ajuju ahụ bu ihe nyocha ahụ bu na ebumnuche e mere ya. Ndi niile zara ajuju sonwere site na nnwere onwe ha. Onye nyocha ahụ chebekwara ndi zara ajuju ka amata ha. Esoroghi aha a nke oma. Ajuju a enweghi uzo o bula ga-esi mata ndi zara ya. A na-enyocha aziza ndi mebere data ahụ n'ikpeazu wee kwaa ya na mkpokota na-enweghi njiko o bula na onye na-aza ajuju.

Ọzọ kwa, e debere ozi ahụ na nzuzo ma jiri ebumnuche mee ihe maka ọrụ nyocha a na mbipụta ya.

Echiche Nnyocha

Anyi n'otu aka ahụ weputa ufodu atumatu nwere ogugu isi, amuma echiche ma o bu echiche ndi a maara di ka hypotheses. Ndi a bu echiche ndi a nwalere n'oru nyocha a:

H0: Enweghi mmekorita di iriba ama n'etiti ndi nne na nna / ndi nlekota okwa agumakwukwo na izu ahia n'okporo ama n'etiti umuaka.

H1: E nwere mmekorita di iriba ama n'etiti ndi nne na nna / ndi nlekota okwa agumakwukwo na izu ahia n'okporo ama n'etiti umuaka.

H0: Enweghi mmekorita di iriba ama n'etiti okwa oru ndi nne na nna/ndi nlekota na izu ahia n'okporo ama n'etiti umuaka.

H1: E nwere mmekorita di iriba ama n'etiti okwa oru nne na nna / ndi nlekota na izu ahia n'okporo ama n'etiti umuaka.

H0: O nweghi mmekorita di iriba ama n'etiti nha ezinaulo na ikwa n'okporo ama n'etiti umuaka

H1: E nwere mmekorita di iriba ama n'etiti nha ezinaulo na izu ahia n'okporo ama n'etiti umuaka.

Mkparịta ụka nke Nchọpụta

N'okpuru ngalaba a, anyị na-ewepụta, nyochaa, tugharia ma kwurita ihe anyị chọputara site na nyocha nke ubi. Eji ugboro ugboro, pasent na chi-square mee ihe ngosi na nyocha data. Ntinye ugboro na pasenti n'ime tebụl.

Mmekọahụ, Nkesa Afo, Nkwelite Ozuзу na Udi
 Ezinaụlọ nke Ndi Zara.

Isiokwu 1: Mmekọahụ

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Nwoke	48	48%
Nwaanyi	52	52%
Mkpokota	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Tebụl 2: Nkesa afo

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
6-8 afo	2	2%
9-11 afo	13	13%
Afo 12-14	66	66%
Afo 15-18	19	19%
Mkpokota	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Tebul 3: Mmeri mmụta

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Isi	13	13%
Junior Secondary	26	26%
Senior Secondary	48	48%
Enweghi agumakwukwo nkiti	12	12%
Mkpokota	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Tebul 4: Udi Ezinaulo

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Otu nwaanyi	66	66%
ilu kariya otu nwaanyi	34	34%
Mkpokota	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Nleba anya na tebul di n'elu na-egosi na maka nkesa mmekọahụ, 48% nke ndi zara anyi bu nwoke ebe 52% n'ime ha bu nwaanyi. Maka nkesa afọ, 2% no n'etiti 6years na 8years, 13% no n'agbata afọ 9 na afọ 11, 66% no n'agbata afọ 12 na 14 na 19% no n'etiti afọ 15 na 18. Maka nkesa mmekọahụ, anyi nwere otutu nwaanyi kariya nwoke, n'etiti umuaka ndi na-anya ugbo ala. E nwere ike ikowa nke a na omenaala. N'ime umuafọ

yoruba, izu ahia na ire bu ulo oru nke umu nwaanyi ebe umu nwoke na-aru oru okachamara ndi ozo di ka oru ugbo, ichu nta, ikwa akwa, wdg obuna ngwaahia ndi sitere na oru okachamara ha bu ndi nwunye ha na-ere n'ahia. Umu nwaanyi nwere nka n'izu ahia na ire (igba afu onu gunyere) kari nwoke. Maka nkesa afu, naani 15% nke ndi zara ajuju anyi no n'agbata afu 6 na afu 11. Pasent kacha elu (66%) di n'etiti afu 12 na afu 14. Ihe nkwardo afu a bu nke kachasi elu n'ihia na ha no n'afu mgbe mmepe na-abia n'ezie. N'oge ahia, a na-akpokari njem ndu. A na-ewere Hawking di ka otu n'ime ihe omume ndu umuaka ndi a. Agbanyeghi, naani, naani 19% no n'agbata afu 15 na afu 18, nke a bu aro na onu ogugu umuaka ndi na-anya ugboala ga-agbadata ka ha na-etolite. Nke a nwere ike ibu n'ihia nghota ha banyere ihe egwu di na haking, mmetuta na ugwu onwe onye, ihe ndi a choro site na okwa agumakwukwo di elu na nsuhio nke ndi isi ha n'etiti ihe ndi ozo.

Ihe omuma anyi gosiputara na 66% nke ndi anyi zara sitere na ezinaulo di otu nwunye ebe 34% sitere na ezinaulo di otu nwunye. A gbanyeghi na omenaala ndi Yoruba na-akwado ilu kari otu nwaanyi, omenaala ndi odida anyanwu metutara udi usoro alumi na nwunye a. A na-anabata ilu otu nwaanyi ugbo a n'etiti ndi Yoruba. Ozo kwa, ihe isi ike akunauba di ugbo a na mba ahia emewo ka otutu n'ime ha gbochie alumi na nwunye ha ka ha luo otu nwaanyi n'ihia na a na-enwe mmasi n'imu otutu umuaka na ndi nwunye ha ga-elekota.

Nkeji B: Azịza nke ndị zara ajuju na nne na nna ha

Tebul 5: Nne na nna gi ekewapuru/igba alukwaghim?

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Ee	25	25%
Mba	75	75%
Mkpokota	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Isiokwu nke 6: Ndị mụrụ gi hà anwụọla?

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Ee	20	20%
Mba	80	80%
Mkpokota	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Tebul 7: O bụrụ ee, onye?

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Nne	4	20%
Nna	15	75%
Mkpokota	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Isiokwu 8: Ị na onye ọ bụla n'ime ndị mụrụ gị bi?

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Ee	78	78%
Mba	22	22%
Mkpokọta	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Tebul 9: Ọ bụrụ Mba. ọnye ka gị na ha bi?

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Nne na nna ochie	6	27.27%
Nne nne	8	36.36%
nwanne nna	3	13.64%
Nwanna	4	18.18%
Nwanne	1	4.55%
Mkpokọta	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Nleba anya ngwa ngwa na tebul dị n'elu na-egosi na 25% nke ndị nne na nna anyị na-azaghachi bụ ndị kewapụrụ ma ọ bụ gbaa alụkwaghịm. N'ihia ya, 25% n'ime ha nọ n'okpuru nne ma ọ bụ nna. Ahụmahụ nke na n'ọtụtụ oge nke nkewa ma ọ bụ igba alụkwaghịm, ụmụaka na-ebikarị ndị nne dika

ebe nchekwa ha, na-ekwere na ndị nne na-enwe omiiko n'ahụ ụmụ ha karịa ndị nna na-enwe. Agbanyeghi, 75% na nne na nna ya bi. Anyị juru ndị zara anyị ka ha kwuo ma ọ bụrụ na nne na nna ha abụọ anwụọla. 2% kwadoro na nne na nna ha ma ọ bụ abụọ anwụọla.

80% n'ime ha ka nwere ma nne na nna di ndu. N'ighota mmetuta mmetuta uche nke nwere ike iputa na ajuju a, anyi kwuputara ajuju ahụ iji gbochie anyi imetu mmetuta mmetuta uche nke ndi na-aza anyi ajuju onu. Ihe omuma anyi gosiputara na ndi mmadu 4 (20%) nke ndi nne na nna nwunahuru ha enweghi nne. Adawurubofu 15 (75% a womfa won ho nhyem wo wiasa nyinaa no) anaa baabi a wohyam no, na 1 adawurubofu (5% a womfa won ho nhyem) no nyinaa mfa won ho nhyem. Onwu nke otu nne ma o bu nna nwere ike ime ka ihe ima aka aku na uba nke ezinaulo sikwuo ike. Onwu nke nne na nna ga-abawanye ibu arọ nke nne na nna di ndu n'ime ndokwa maka ndi ezinaulo. Onodu ahụ ga-akawanye njo ma o buru na nne ma o bu nna nwuru anwu bu onye isi na-eri nri ezinaulo.

Ozo kwa, 78% nke ndi zara ajuju anyi na nne na nna ma o bu ha abuo bi. Otú o di, 22% nke ndi zara ajuju anoghi na nne na nna ha. Maka ndi na-esoghi nne na nna ha, anyi gwara ha ka ha kwuo onye ha na ha bi. 22.27% nke ndi na-esoghi nne na nna ha bi na nne na nna ha ochie (6 n'ime ha), 36.36% (18 n'ime ha) bi na nwanne nne ha, 13.64% (3 n'ime

ha) na ndị nna nna ha, 18.18% (4 n'ime ha) bi na ụmụnne ha ebe 4.55% (1 n'ime ha) bi na nwanne. Ọ bụ ezie na omenaala ndị Yoruba na-ekwusa ọrụ zuru ezu nke ndị nne na nna nwere n'ebe ụmụ ha nọ, ịda ogbenye, ọnwụ ma ọ bụ ihe ndị ọzọ na-adighi mma nwere ike ime ka ndị nne na nna nyefee ụmụ ha nlekọta nke ndị ezinaụlọ. Nke a bụ nke a na-akpọ “fomolebo” n’asụsụ Yoruba, bụ nke na-enyefe onye nwere ego n’uzọ akụnaụba ka ọ na-azụ ụmụ ya”. Omume a na-agụnye na ụmụaka dị otú ahụ na-ebinyere onye ahụ ruru eru, bụ onye na-agaghị enye nani ihe oriri kamakwa uwe, agụmakwụkwọ na ihe ndị ọzọ dị mkpa maka ndụ ụmụaka ahụ. Ụmụntakiri na nloghachi ga-adị njikere ịrụ ọrụ na inyere ndị nlekọta dị otú ahụ aka, karịsịa na mpaghara mmepụta ego. N'ihia ya, ikiri ụmụaka nwere ike ịbụ ebe a na-enweta ego dị otú ahụ.

Azịza ndị metụtara Mbugharị ahịa (Hawking)
Tebụl 10: Ọ nwere onye ọzọ n'ime ezinaụlọ gị na-etinye aka na Hawking?

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Ee	48	48%
Mba	52	52%
Mkpokọta	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Tebụl 11: I na-enwe obi uto?

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Ee	47	47%
Mba	53	53%
Mkpokota	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Tebụl 12: I maara maka ihe egwu di na Mbughari ahia (Hawking)?

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Ee	54	54%
Mba	46	46%
Mkpokota	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Tebụl 13: I Maara Iwu Gọmentị megide Mbughari ahia (Hawking)?

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Ee	53	53%
Mba	47	47%
Mkpokota	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Tebụl 14: Kedu n'ime ihe egwu ndị a ị nwetara nke ukwu?

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Ihu igwe na-adighi mma	3	3%
Ịtoro mmadụ	5	5%
Ndina n'ike	16	16%
Ihe mberede	2	2%
Ọ dighi	74	74%
Mkpokọta	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Tebụl 15: Ị chere na Street Hawking nwere mmetụta ọjọọ na Obodo?

Mgbanwe	Ugboro ugboro	Pasent
Ee	28	28%
Mba	72	72%
Mkpokọta	100	100%

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Ajuru ndi zara ajuju ufodu gbasara mgbo n'okporo uzo. Tebul di n'elu na-egosi aziza ha nye ajuju ndi ahụ. Onye nyocha ahụ gwara ha ka ha gosi ma o buru na ndi ezinaulo o bula ozọ na-etinye aka n'otu

aka ahụ n'igba egbe. Ngụkọta nke 48% kwetara na ndị òtù ezinaụlọ ndị ọzọ sokwa aka n'igba egbe n'okporo ámá, ebe 52% kwuru na ọ dighị ndị ọzọ nọ n'ezinaụlọ na-etinye aka. Ntinye aka nke ndị ezi-na-ụlọ ndị ọzọ na-agba n'okporo ámá nwere ike ịbụ ihe na-agba ụfọdụ ụmụaka ndị a ume. Maka ụmụaka ndị ahụ bụ naanị ndị na-anya ụgbọala n'ime ezinaụlọ, ọ ga-ekwe omume na ụmụnnne ndị ọzọ dị obere na ha ga-eme njem ndụ a dị ize ndụ ma ọ bụ ikekwe, ihe ndị ọzọ nwere ike kpatara nke a.

Anyị gwara ndị zara anyị ka ha gwa anyị ma nke ahụ na-atọ gi ụtọ ma ọ bụ na-egwu egwu. 47% n'ime ha kwuputara na ikwọ ụgbọ mmiri n'okporo ámá na-atọ ha ụtọ karịsịa n'ime ụlọ ọrụ ndị ọzọ na-agba ọsọ. Asompi n'ire akụkọ na ngwa ahia nke ndị na-anya ụgbọala nwere ike bụrụ ihe na-atọ ndị na-anya ụgbọ mmiri ụtọ, karịsịa maka ndị na-ere n'ime na n'èzí. Agbanyeghi, 53% enweghi mmasi n'igba egbe n'ihi ihe isi ike na ihe ịma aka ndị metụtara ya.

A gwara ndị zara ajujụ ka ha kwuo site n'echiche ha, ma egbe egbe nwere ihe egwu dị na ya ma ọ bụ na ọ nweghi. 54% n'ime ha maara nke ọma ihe egwu dị na haking na ọbuna kwuru ụfọdụ na usoro ntinye aka na nyocha ahụ. Otú ọ dị, 46% n'ime ha ahughị ihe egwu ọ bụla dị egwu na ọrụ haking. Legos steeti ewepụtala iwu na nso nso a iji kwusi ikwọ ụgbọala n'okporo ụzọ n'etiti ụmụaka. Nke a bụ karịsịa nke ọgwa akwụkwọ nke ụbọchị. Anyị

gara n'ihu iriọ ndị zara ajuju ka ha gosi ma ọ bụrụ na ha maara iwu ọhụrụ a. 53% n'ime ha maara nke ọma iwu ebe 47% n'ime ha amaghị. Anyị na-abịa na nkwubi okwu na-enyeghi iwu ọhụrụ a nke ọma ọha, karịsịa n'etiti ụmụaka Lagos bụ isi nchegbu na ebumnuche nke iwu a. Anyị na-atụ anya na pasenti ndị ahụ maara ga-adị elu karịa ihe anyị nwetara.

Anyị nyochara ihe egwu ndị ụfọdụ ndị anyị zara ajuju nwere ike nwetagoro n'oge gara aga. 3% mere mkpesa maka hash na ihu igwe enweghi enyi n'oge ọgba aghara, 5% bubu ndị a nwara ntọrọ. 16% ezutewo ihe egwu metụtara ihe mberede, ebe 2% nwere ahụmahụ nke ikpe ndina n'ike n'oge gara aga. Ọ bụ ezie na, 74% enwebeghi ahụmahụ di ize ndu n'oge gara aga, nke a apụtaghị na anyị ga-atụfu ihe ndị di n'ime ihe omume hawking. Ọzọ kwa, ewezuga ihe ize ndu anụ ahụ ahụ akọwaputara, E nwere ụfọdụ ihe egwu nke mmụọ na nke ọhanaeze zoro ezo na hawking. N'ihia ya, anyị kwubiri na ụmụaka ndị na-agba chaa chaa bụ ndị na-adighi ize ndu n'uzọ anụ ahụ nwere ike ibu ndi na-eche echiche ma ọ bụ n'ebe ọhanaeze nọ n'ihe ize ndu site n'igba aghara n'emeghi ka ha mara nke a. Amaghị ihe a putara n'ajuju ọzọ anyi juru ha. A gwara ndi anyi na-aza ajuju ka ha kwuo n'echiche ha ma igba ọsọ n'okporo áma nwere mmetuta ojoo na ọha mmadu ma ọ bụ na ọ bughị. Naani 28% kwenyesiri ike na ikwọ ugbo n'okporo áma nwere mmetuta ojoo na ọha mmadu. & 2% echeghi na ọ nwere mmetuta ojoo na ọha mmadu. Anyi na-ekwubi na ihe ka otutu n'ime ụmụaka ndi a na-

awaghari awaghari amaghidi na ikwo na-enwe mmetuta ojoo na oha mmadu n'ozuzu ya. N'ihia ya, a ghaghi ime otutu ihe n'ikuziri umuaka ndi na-azu ahia banyere ihe ize ndu na mmetuta ojoo di n'ime ha, ezinaulo ha na oha mmadu dum.

Nnwale hajpotesis

A nwalere echiche ndi a, di ka ekwuru na mbu na iji usoro mgbakọ na mwepu Chi-square. A nwalere echiche ato di ka ndi a:

H0: Enweghi mmekorita di iriba ama n'etiti ndi nne na nna / ndi nlekota okwa agumakwukwo na izu ahia n'okporo ama n'etiti umuaka

H1: E nwere mmekorita di iriba ama n'etiti ndi nne na nna / ndi nlekota okwa agumakwukwo na izu ahia n'okporo ama n'etiti umuaka.

Tebul 1.1: Ngosiputa nkesa nke ndi nne na nna okwa agumakwukwo

Mgbanwe	Ahuru (N)	Aturu anya (N)	Mwepu
Isi	13	25.0%	-12.0
Junior Secondary	26	25.0%	1.0
Senior Secondary	48	25.0%	23.0

Enweghi agumakwukwo nkiti	12	25.0%	-12.0
Mkpokota	100	100%	
Mgbanwe	Ahuru (N)	Aturu anya (N)	Mwepu

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Nnwale Statistiik

	Okwa nkuzi nke nne na nna
Chi-square (a)	32.720
Df	3
Asymp. Sig	.000

Isi mmalite: SPSS Software

Mkpuru ndu 0 (.0%) turu anya ugboro ole na-
erughị 5 . sel kacha nta a na-atu anya bu 25.0

Mkparita uka: Site n'elu, X^2 gbakoro bu 32.720 na
 X^2 tabulated bu 7.915 ya mere, ebe o bu na onu
ahia gbakoro di ukwu karia uru a na-edeputa, anyi
kwenyere na H1, nke na-ekwu na E nwere
mmekorita di iriba ama n'etiti okwa ndi nne na nna
nke agumakwukwo na okporo osisi. ikpa n'etiti

umụaka. Agumakwukwọ nwere ike ịrụ nnukwu ọrụ na ndụ umụ amaala obodo. Agumakwukwọ na-enye ohere ka mma nke mmezu ndụ. Onye gụrụ akwukwọ ka etinyere n'ime obodo karịa onye na-agughị akwukwọ. Onye gụrụ akwukwọ nwere ike were ya n'ọrụ n'ụzọ dị mfe, n'otu aka ahụ ndị nwere nkà n'ime obodo. N'ihia ya, ịda ogbenye nwere ike ọ gaghị abụ nsogbu ha. Mgbe ezinaụlọ anaghị enwe mmetụta ịda ogbenye, ọ ga-ekwe omume na umụaka agaghị etinye aka n'igba egbe n'okporo ámá. Ọzọ kwa, anyị rụrụ ụka na umụ amaala gụrụ akwukwọ nwere nghọta karịa ndị na-agughị akwukwọ. A na-atụ anya ka ha mara ihe ọjọọ dị n'igba egbe n'okporo ámá na ikparịta ụka n'iwu ndị machibidoro ịzụ ahịa n'okporo ámá. Ya mere, o yikarịrị ka ha agaghị ezipụ umụ ha n'okporo ámá na-ebu ngwá ahịa na ngwá ahịa, ma, ndị na-agughị akwukwọ nwere ike ọ gaghị ama otu ihe ahụ, si otú ahụ na-etinye ihe ize ndụ nke iziga umụ ha n'okporo ámá na-ebu ngwá ahịa na ngwá ahịa.

Echiche 2

H0: Enweghị mmekọrịta dị ịrịba ama n'etiti ndị nne na nna/ndị nlekọta ọkwa ọrụ na ịzụ ahịa n'okporo ámá n'etiti umụaka.

H1: E nwere mmekọrịta dị ịrịba ama n'etiti ndị nne na nna/ndị nlekọta ọkwa ọrụ ya na ikwa n'okporo ámá n'etiti umụaka.

Tebụl 1.2: Nkesa ọrụ ndị nne na nna (ndị nna)

Mgbanwe	Ahụrụ (N)	Atụrụ anya (N)	Mwepu
Omenkà	30	12.0	18.0
Onye ọkwọ ụgbọ ala	15	12.0	3
Onye na-ere ahịa	20	12.0	8
Nchekwa	10	12.0	-2
Onye ọrụ ugbo	6	12.0	-4
Ndị uwe ojii	1	12.0	-11
Ọ dighị	2	12.0	-10
Mkpokọta	84		
Mgbanwe	Ahụrụ (N)	Atụrụ anya (N)	Mwepu
Omenkà	30	12.0	18.0
Onye ọkwọ ụgbọ ala	15	12.0	3

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Nnwale Statistiik

	Orụ nne na nna (ndị nna)
Chi-square (a)	54,833
<i>Df</i>	6
Asymp. Sig	.000

Isi mmalite: SPSS Software

Mkpurụ ndụ 0 (.0%) tụtụ anya ugboro ole na-erughị 5. Opekempe tụtụ anya ugboro cell bụ 19.0

Mkparịta ụka: Site na tebụl (9) dị n'elu, X^2 gbakọrọ bụ 54.833, ebe X^2 tabulated bụ 12.592. Nke pụtara na onye ahia agbakọrọ dị ukwuu karịa uru e depụtara. Tebụl (b) gosiri X^2 gbakọrọ bụ 139.263 na X^2 bụ 9.48773. Nke pụtara na onye ahia agbakọrọ dị ukwuu karịa uru e depụtara. N'ihie ya, anyị kwubiri na e nwere njikọ dị ịrịba ama n'etiti ndị nne na nna (s) okwa orụ na izu ahia n'okporo ámá n'etiti ụmụaka. Isi ihe na-emetọ ụmụaka bụ nnukwu akunauba. Iba ogbenye bụ ihe a na-ahụ anya na nke a. Otú ọ dị, ịba ogbenye bụ n'ihie enweghị orụ emewo ka inye ihe ndị bụ isi ezinaulọ ezughị oke na nke na-adighị akwụ ugwo, nke na-eme ka ndị nne na nna na-arụ orụ ụmụaka na nrigbu iji gbakwunye ego ezinaulọ. Anyị kwubiri na otutu n'ime ndị nne na nna nke ndị zara anyị

ejighi n'aka na-arụ ọrụ nke ọma na mpaghara akunaaba na-ebu ngwá ahịa na ngwa ahịa. Okojie (1987), Oruwari (1996), Crosson (2008), bass (2004) na Binder and Sorgin (1999). Ndi niile chere na e nwere njikọ dị n'etiti obere ego nne na nna na-enweta na mkpa ọ dị iziga ụmụ ha ọrụ ka ha wee nwetakwuo ego ezinaụlọ.

Echiche 3

H² : Enweghi mmekọrịta dị iriba ama n'etiti nha ezinaụlọ na ikwa n'okporo áamá n'etiti ụmụaka.

H³ : E nwere mmekọrịta dị iriba ama n'etiti nha ezinaụlọ na ikwa n'okporo áamá n'etiti ụmụaka.

Tebul 1.3: Nkesa site n'ọrụ ndi nne na nna (Ndi nne)

Mgbanwe	Ahuru (N)	Aturu anya (N)	Mwepu
Omenkà	13	19.0	-6.0
Onye na-ere ahia	64	19.0	45.0
Onye ọrụ ugbo	4		
Onye na-ere nri	13	19.0	15.0
Onye uwe ojii	1	19.0	-6.0
Mkpokota	100	95	-18.0

Isi mmalite: Nnyocha Ubi, 2021

Nnwale Statistiik

	Orụ nne na nna (ndị nne)
Chi-square (a)	139.263
Df	4
Asymp. Sig	.000

Isi mmalite: SPSS Software

Mkpụrụ ndụ 0 (.0%) tụtụ anya ugboro ole na-erughị 5. Opekempe mkpụrụ ndụ kacha nta a na-atụ anya bụ 20.0

Mkparịta ụka: chi-square gbakọrọ (111.200) karịrị nke chi-square e depụtara (9.48773). Ya mere, anyị ga-anabata echiche ọzọ wee jụ echiche efu. N'ihia ya, anyị kwubiri na e nwere mmekọrịta dị iriba ama n'etiti ọmụ ọgụgụ ezinaụlọ na ịzụ ahịa okporo ámá. Ka ezinaụlọ na-ebuwanye ibu karịa ego ezinaụlọ ahụ na-akpata, otú ahụ ka ọ bụ ezughị okè nke ọdịmma na nlekọta nke ndị òtù ezinaụlọ dị otú ahụ. Otú ọ dị, ọ bụrụ na ọmụ ọgụgụ ezinaụlọ dị ntakiri ma e jiri ya tūnyere ego ha na-akpata, ọ ga-aka mma ka ọ bụrụ ọdịmma na ilekọta ndị òtù ezinaụlọ dị otú ahụ. Fawole et al (2003) rụtụ ụka na nnukwu ezinaụlọ bụ otu n'ime ihe na-eme ka ọha mmadụ na-ebute ụzọ n'igba n'okporo ámá n'etiti ụmụaka. Anyị debanyere aha nkwuputa a na-akwadokwa nke ọma site n'echiche anyị.

Mmechi

Igba ogba aghara n'okporo áma bú ihe megidere nkwekorita mba úwa gbasara ikike umuaka. N'ezie, o bú ihe jogburu onwe ya na onye o búla na-etinye nwatakiri aka n'ime ego. Akwusila nwata di otu ahụ agumakwukwo bú isi nke bú ikike ozo di mkpa nke nwatakiri o búla. Ozo kwa, umuaka ndi na-eme mkpotu ma o bú na-arusi oru ike o búla nwere ike ika nka tupu nke ahụ eruo afọ na-aruputa ihe na akunauba. Ufodu nwetara mmeru ahụ ogologo ndu nke ga-egbochi ha itinye aka nke oma na mmepe na uto nke akunauba Naijiria. Otutu umuaka na-anwu n'ihi ikwo ugbo okporo igwe site na mberede. A na-atu anya na Naijiria di ka mba uwa na-ahụ maka ihe ga-egosiputa mkpebi ya n'ogu zuru uwa onu megide mmeto umuaka n'uzo niile.

Ntuziaka

Onye nchocha na-atu aro ndi a iji gbanari nsogbu umuaka na-akpa n'obodo mepere emepe na ime obodo na Naijiria:

Nke mbu, mgbasazi ozi mmuta ga-esiwanye ike. E kwesiri ime mgbalisi siri ike site na nzuko-ntule-uche, nkuzi, ogbakọ na okwu oha ndi ozo iji mee ka ndi nne na nna mara ihe egwu di n'ikpughe umu ha n'igbara n'okporo áma, irio aririo n'okporo áma ya na iwaghari n'okporo áma. A ga-ejikota umuaka dika ndi ga-erite uru na mmemme di otu ahụ. Ha bu ndi ihe egwu di n'igba egbe n'okporo áma tara. O di mkpa ka ndi oru manye iwu na-

amụbawanye ma na-atughari uche n'echiche ime ka ha na-erube isi n'iwu, karịsịa ka ọ na-emetuta umuaka na iweputa usoro kwesiri ekwesị iji taa ndi nne na nna mehiere ahuhu na nke umuaka nwere ike isi na-achọ mgbazi mgbe ọ bula mkpa di.

Nke abuo, anyi na-arịo goomentị (steeti na goomentị etiti) ka ha gosiputa omume di mma na ntinye siri ike. Ka ọ di ugbo a, ihe mgbochi megide ikwo umuaka (ya na udi mmeto umuaka ndi ozo) di obere. Tụnyere onu ogugu di egwu nke a na-eme ya. Enweghi iwu zuru oke gbasara izu umuaka n'okporo amá na ole na ole na-akwadoghi nke oma. Enweghi atumatu goomentị etinyere aka na-eweputa iji luso nsogbu oha ogu a ogu. Ndi uwe ojii di ire emeputara iji kpochapu igbu umuaka (ya na udi mmeto ndi ozo) sitere n'aka ndi mmadu n'otu n'otu na ndi otu na-abughi ndi goomentị (NGO) dika: Otù nnwere onwe, otù ndi ruuru mmadu na otù okpukperechi. N'ihia ya, goomentị kwesiri igbalisi ike na mpaghara a.

Nke ato, anyi na-akwado agumakwukwo n'efu na nke mmanye maka umu amaala niile. N'igbakwunye, omumu akwukwo mmanye iwu gbasara ikike mmadu, oru umuaka na izu ahia ya na udi mmeto umuaka ndi ozo kwesiri itinye n'usoro omumu ulo akwukwo n'ogo agumakwukwo niile.

N'ikpeazu, anyi na-arịo goomentị ka ọ gbasie mbo ike na ibelata ida ogbenye na ikpochapu. Ebe ọ bu na ida ogbenye na agughi akwukwo bu isi ihe na-

akpata ụmụaka na-agba egbe, a pughị ikpochapụ ịkwa ụmụaka ọ gwula ma e gbochiri nsogbu ndị a. Gọmentị na-agba ume ka ha meputakwuo ohere ọrụ ma kwuo ndị na-arụ ọrụ ugbo a na ngalaba ọrụ ugwo ọrụ. Ihe ndị a ga-eme ka ego ezinaụlọ nke ndị Naijiria na-enweta ma nye ohere ka ndị nne na nna na-elekọta ụmụ ha na ndị ọzọ na-adabere na ya, ka Naijiria buru ebe nchekwa maka ụmụ anyị.

Edensibịa

- Aderinto, A. (2000). Usoro mmekọrịta ọhanaeze na-anagide ụmụaka n'okporo ámá. Ado Ekiti: Olubamese printers.
- Adler, E.S. na R. Clark. (1999). Olee otú e' mere: òkù na-elekọta mmadụ nnyocha. Canada: Wadworth na-ebiputa.
- Adudu, F. (1987). Ogbenye obodo na mmegbu ọrụ na Benin City. Benin: Evans Nwanna Punlisher
- Amin, A.A. (1994). Mmetụta mmekọrịta ọhanaeze na akunauba nke ọrụ ụmụaka na Naijiria. Akwa Ibom stae, Uyo.
- Appel, J.M. (2009). Ebumnuche agwakọtara, nsonaazụ agwakọtara mgbe ndị nne na nna boro ebubo agaghị ekwenye na ha wepuru nlekọta: Journal of Medical ethnics 35(10): 635-637.
- Bass, L.E. (2004). Ọrụ ụmụaka na sub-sharaafica. Lynne: Ndị na-ebiputa Rienner.
- Basu, K. na Ph Van, (1998). Akunauba nke ọrụ ụmụaka. Nyocha Akunauba America, 108:679 .

- Binder, M. na Sorgin (1999). Ntinyiné aka íkè na ọrụ ezinaụlọ nke ụmụaka ụlọ akwụkwọ mepere emepe na Mexico: Njirimara na nsonaazụ, mmepe akụnaụba na omenaala. Chicago: Mahadum Chicago Press.
- Crosson, T.C. (2008). Ighota mmetọ ụmụaka na nleghara anya. Boston: Mmụta Mapearson.
- Ebigbo , P.O. (2003). Street Child: isi nke mmetọ ụmụaka na nleghara anya na Naijiria. Ụmụaka Ntorobia na gburugburu 1-13
- Ebigbo, P.O. (1988) Akụkụ mmetụta uche nke mmetọ ụmụaka na nleghara anya na Africa na Nwogugu. Enugu: Ebuka Publisher.
- Ebigbo, P.O. (1989). Psycho-social akụkụ nke mmegbu na nleghara anya na Africa.
- Ebigbo, P.O. (1989). Ọnọdụ nyocha nke mmetọ ụmụaka na nleghara anya na Naijiria na-eji ma ọ bụrụ na akwụkwọ akụkọ Daily Naijiria. Akwụkwọ akụkọ nke African Psychology. 1:95-101.
- Ebigbo, P.O. and S.Anaga. (1990). Ahụmahụ mmekọahụ nke ụmụ agbọghọ na-azụ ahịa okporo ámá n'obodo Enugwu.
- Ebigbo, P.O. and G.I Isuora, (1985). Ụmụaka na-arụ ọrụ n'ahịa n'obodo Enugu na Bwibo na Onyango, ụmụaka n'ọnọdụ siri íkè karịsịa. Nairobi: PPCAN.
- Edu, mee G. O. Edu. (1999). Mmegbu ụmụaka na Naijiria: mmetụta ọ na-enwe na mmepe ụmụaka.
- Fawole, O.I. na K.O. Osungbade. (2003). Ntinyiné aka maka mgbochi ime íhè íkè n'etiti ụmụ

- nwaanyi na-arụ ọrụ na ogige moto di na ndịda ọdịda anyanwụ Naijiria: nyocha nke idị irè akwụkwọ akụkọ Africa nke ahuike mmeputakwa. 7 (1): 71-82.
- Finkelman, B. (1995). Ihe ndabere nke ụzọ nyocha na nhazi data. Ibadan: Joytal Publications.
- Hoyano, L. na C. Keenan. (2007). Mmegbu ụmụaka: iwu na amụma gafere oke. Oxford. Mahadum Oxford Press.
- Hughes, S.D. (2009). Mmegbu ụmụaka na-arị elu n'oge nlaazu ego na akụkọ CBN.
- Idowu, O.B. Omirin na J.U Osagie. (2011). Mpụpụ maka mkpofu mkpofu na-adigide na Lagos metropolis: ihe ọmụmụ gbasara ọchịchị ime obodo Agege, Lagos Journals of Sustainable Development, 4(6): 116-131.
- Oruwari, Y. (1996). Ụmụaka na gburugburu ebe obibi na Naijiria: onye kwesiri idabere na mmasi ha na ndokwa ụlọ. PortHarcourt. Hists pia.
- Ross. S. (1996). Ihe ize ndụ nke mmetọ anụ ahụ nye ụmụaka nke ndị di na nwunye na-emetọ nne na nna. Akwụkwọ akụkọ nke agbụrụ di egwu, 20:589 .
- Schutt, R.K. (2004). Ichoputa uwa mmekeorita-usoro na omume nke nyocha. 4^{nke} ed. Pine Forge Press.
- UNICEF(1997). Onodu umu uwa. Di na www.unicef.org/soiveg.report .
- UNICEF (2000). Naijiria na nkwekorita gbasara ikike umuaka. Lagos: Unicef obodo.